

DARIUS KOLODZIEJCZYK, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th century). An annotated edition of 'Ahdnames and other documents, Leiden-Boston-Köln 2000, XVIII-721 sayfa ek XXXII faksimile ve 3 harita. Hollanda'daki Brill Yayınevi'nin: The Ottoman Empire and its Haritage. Politics, Society and Economy, dizisi içinde, 18. cildir. A VI 845.*

Türk-Polonya ilişkileri her zaman Osmanlı Tarihi içinde canlı bir yer edinmiştir. Bu ilişkilerin uzantısı olan kıymetli tarih kalıntıları da her zaman dikkat çekti ve araştırmaların yaratılmasına yol açtı. Uzantı, Türkiye Cumhuriyeti zamanında da devam etti ve yeni devletimizin başkentinde ilk açılan elçiliklerden birisi de Polonya'nın ki olup bir sanat şaheseri olarak, kıymetli ve müstesna anıyı devam ettirir. Polonya'da yetişen değerli ilim adamları da kendi tarih ve kültürlerinin ayrılmaz bir parçası olan bu tarihî mirası ilmi metodlar yolu ile korumayı bildiler ve çeşitli alanlarda eserler yarattılar. Türk arşiv ve kütüphaneleri de bu ülke ile ilgili zengin kayıtlarla doludur¹. Tarihî anılar kadar maddî kalıntılar da iki devlet ilişkilerinde uzun süre kalıcı varlıkların yaratılmasına yol açtı² Kültür ve dil araştırmaları içinde Polonyalıların özel bir yeri vardır: zira bu ülkede yaşayan azınlıklar arasında Türkçe konuşan zümreler de vardır ve aralarından değerli ilim adamları yetişti. Türk dili Karaim, Kıpçak, Tatar ve hatta Ermeni topluluklar arasında kullanılır³. Bu birikim belge bilimi üzerinde araştırmaları da ilmi boyutlarda güçlendirdi. Macar âlimlerin başlattıkları bu alan çalışmaları (Karaçon İmre, Lajos Fekete ve yetiştirdikleri ilim adamları), Polonyalı ilim adamları tarafından ileri götürüldü. Türk asıllı iki Polonyalı tarafından⁴ hızlandırılan belge yayınları Batı âleminde hak ettiği yeri aldı.

¹ Bu müstesna kalıntıların ilmi ve popüler mahiyetteki yayını takip etmek bile zordur. Ülkemizde yapılan yayınlardan bazıları: Nigâr Anafarta, *Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) arasındaki münasebetlerle ilgili tarihi belgeler*, İstanbul, yayın tarihi yoktur, fakat 1979'dur. İngilizce başlık ve belgelerin tercümeleri de bulunmaktadır: yaptığım bir tanıtma yazısı, *Bellekten XLVII/185 (1983) s. 309-311*. Taha Toros, *Geçmişte Türkiye-Polonya ilişkileri*, İstanbul 1983. *Savaş ve Barış. 15-19. yüzyıl Osmanlı-Polonya ilişkileri*, İstanbul 1999, bu eserin bir de İngilizceye tercümesi bulunmakta ve ayrı bir cild halinde çıkarılmıştır; Bir sergi kataloğu olarak kısaltılmış bir neşri de bulunmaktadır.

² İstanbul'da, Beykoz ilçesi sınırları içinde, Polonezköy adlı mahalın varlığı, değişik bir mevcudiyetin ispatıdır. XIX. yüzyılda yaratılan ve ilk adı Adampol olan bu köyün kaynağı, İstanbul'u vatan sayan Polonyalıların anısıdır. Polonya'daki Türk-İslam varlığı değişik bir üründür: *Polonya Tatarları ve Müslümanları, Tarihi, kültürel gelenekler sergi broşürü*, Ankara yayın yılı yok, fakat 1999 yılında neşredildi.

³ Son bir yayın: *Türk Dili* sayı 582 (Haziran 2000), s. 554-592 arası Ananiasz Zajaczkowski özel bölümü içinde bulunan araştırmalar arasında: Hasan Eren "Ananiasz Zajaczkowski ve Kıpçakça sözlükler alanında çalışmalar" s. 564-573, T. Majda, "A.Z ve Karaim ve Osmanlı araştırmaları" s. 574-580, Z. Korkmaz, "Ölümünün 30. yılında değerli bir Türkologu anma toplantısı dolayısıyla" s. 557-563. Bunlardan başka kayda geçmesi gereken iki araştırma: A.F. Karamanlıoğlu "Ananiasz Zajaczkowski (12.XI.1903 - 6.IV.1970) *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* cilt XIX (1 Ekim 1971" s. 1-34, müteveffa araştırmacının eski bir makalesi 'Polonya'da Türk menşeli etnik unsurlar' s. 35-42, Zeynep Kerman tarafından Fransızca'dan tercüme edilmiştir.

⁴ Akdes Nimet Kurat, "Türk diplomasisi ve Polonya Merkez Arşivindeki Türkçe vesikalara ait Lehçe iki eser" *Bellekten XXX/119 (1966) s. 439-457*: Türkçe vesikalara kataloğu ve diploma-

Bu olağanüstü başarının bir uzantısı şimdi hacimli ve kalıcı bir eser sayesinde devam ettiriliyor. Ancak bu ülkede yetişen bir kişinin başaracağı bir girişimdir. Leh dili öğrenilmesi zor diller arasındadır⁵. Bu zorluğu kendileri de farkına vardıkları için, yayınlarını çoğu kereler geçerli Avrupa dillerinde yapmaktadırlar. Bu arada kendi kaynaklarını kullanmaktan da geri kalmazlar. Amerika'da neşredilen *Harvard Ukrainian Studies* adlı dergi de, bu ülke ve çevresi için önemli yayınlar içerir ve haberleri de iletir. Elbette tek bir dergi yeterli olmayacağı için, Güney-Doğu Avrupa araştırmalarını ilgilendiren süreli yayınlarda da önemli makaleler bulunur⁶.

Şimdi konu ettiğim kitap, bir tek Ahidnâme'ler üzerine hasredilmiş bir çalışma görülmele beraber, iki ülke arasındaki siyasi, diplomatik, ticarî ilişkileri ve bu arada siyasal sorunların nasıl yürütüldüğüne dair kayıtları içerir.

Müellif adını ilim âlemine duyuran ilk işaretleri daha önceden vermişti⁷. Ayrıca eserin yarıncısı Brill Kitabevi'nin kataloglarında da eserin neşredileceği haberi verilmişti. Çok uzun bir zaman süren baskısı, içinde bulunduğumuz 2000 yılında sonuca ulaştı ve satışa sunuldu. Her bir satır üzerinde gösterdiği titizlik, gerçekten dikkat çekicidir. Ayrıca ülkesi için de büyük bir şerefe imza atmıştır. Çok aktif olan Fransa, İngiltere, Avusturya, Venedik ve Hollanda ilişkileri üzerinde şimdiye kadar böyle cesaretli bir girişimi kimse gerçekleştirmedi. Bu satırların yazarı da Venedik ahidnâmeleri üzerinde kalem oynatmakla beraber, belirli bir dizi içinde 1220 tarihinde Anadolu Selçuklu Devleti ile Venedik arasında başlayıp da Pasarofça Anlaşması'na (1718 kesinleşmesi 1733) kadar geçen süre zarfındaki anlaşmaların bir Külliyyat (Corpus) halinde yayını, özel bazı metinler dışında gerçekleştirmediği kadar, yukarıki satırlarda belirttiğim ülkelerin araştırmacıları da bir tane ahidnâmeden öteye gidemediler. Polonyalı araştırmacı, ülkesindeki zengin malzemenin yararlanıp, hiç de ulaşamayacak Lehçe kayıtlarına da eğilip, metinleri bir bütün olarak ele almıştır. Osmanlı diplomatikası üzerinde yapılan tartışmalardan birisi de, aslı metnin nasıl verileceği üzerinde yoğunlaşır. Arap harfleri ile tab' zorluğu da, girişmek isteyenlerin engelidir, her ne kadar bazı ilim adamları bu zorluğu üstlendiler ise (Aldo Gallotta'nın yayınladığı 1481 tarihli Türk-Venedik anlaşması metni) bu metinlerin artık kabul edilir alfabe ile neşredilmeleri kaçınılmaz bir ilmi ihtiyaçtır; bu arada tek bir Osmanlıca metin değil, bunların muhtelif dillerde yapılan tercümelemlerinin de bulunması, hem bir destek hem de bir köstektir. O devrin memurları tarafından yapılan tercümelemlerde çok kereler tutarsızlık göze çarpar ve araştırmacıları şaşırır. Bazı metinlerin de Hümanizma ve Rönesans devirlerinde kullanılan Latince stili ile oluşması veya tercüme edilmeleri de araştırmacılar için çetin sorunlar yaratır. Artık öğrenilmesi çok zor bir hale gelen Latincenin, İlkçağ Tarihi mütehassısları kadar sonraki devirlerdeki sorunları araştıran ilim adamları için ne kadar elzem olduğu, müellif tarafından ispat edilmiştir. Böyle büyük bir zorluğu göze alan araştırmacının eserinin belli başlı özellikleri üzerinde durmak istedim.

tica üzerine yapılan neşriyatın tanıtımıdır; *Osmanlı-Türk Diplomatikası Elkitabı*, İstanbul 1993, satışa verilmeyen eser olup, Reyhman-Zajackowski ikilisininidir.

⁵ Polonyalılar dillerini slav etkinliğinden korumak için her türlü beceriyi gösterdiler ve bu sayede kültür alanında çok değişik bir yer edinmişlerdir. Etraflarını saran Ortodoks ve Protestan mezheplerinin baskılarından korunmak için Katolik mezhebine çok sıkı sarılmışlardır. Vatikan'da da dört asırlık bir gelenek yıkılırken, İtalyan asıllı kardinallerin Papa seçilmelerine rağmen 1979 yılında Polonya asıllı Giovanni Paolo II'nun bu makama tercih edilmesi anlamlıdır.

⁶ Bu kitap ve makaleler, Türk âlemine dair neşriyatı sürekli haber veren *Turkologischer Anzeiger/Turcology Annual* adlı eserin cildlerinde ihmal edilmez.

⁷ *Savaş ve Barış* adlı 1. notta konu ettiğim kitabın içinde: "Polonya ve Osmanlı Devleti arasındaki tarih boyunca siyasi ve diplomatik ilişkiler" s. 21-33 ve "Seçme bibliyografya" s. 34-35.

Müellif inceleme konusu yaptığı belgeler üzerinde, yayına girişmeden evvel, diplomatika özelliklere eğilmiş ve yapılan çalışmaları özetledikten sonra, her bir konuyu tahlil etmiştir. Zira iki devlet arasındaki ilişkilerde metinlerin oluşması kadar, öncesini ve sonrasını tamamlayan belgeler de birbirini izlemektedir. Diplomasi mesleği, çağlar geçtikçe rafine bir tarzda olgunlaştuğundan dolayı kavramlar da gelişmiş ve her bir satır bile önemli ve yeni sorunlar taşımış ve hattâ yeni terimler de beraberinde gelmiştir. Kitabın birinci kısma bu konuya tahsis edilmiş (s. 3'de başlayan bölüm, 7 tâli başlığa ayrılıp terimler tartışılmış) ve sonra en kıymetli ve muhalled kısım işlenmiştir. Araştırmacı bu aşamada 6 tâli başlık altında devirlere ayırdıktan sonra bu belgelerin yaratılmasında ve yerine ulaştırılmasında görev almış kişiler üzerinde durmaktadır. Divân-ı Hümayûn içinde görevli çavuş'lar tarafından iletilen bu belgeler, tercüman (bazı durumlarda ve belgelerde geçen imlası ile drağman'lar) makamında bulunan kişiler de yazışmaların eksiksiz yapılmasında kâtiplerin en büyük destekleyicileriydi. Bir de bunlara ek olarak, Osmanlı devlet adamlarını görmeye gelen Polonya elçileri yer almalydı ve müellif ana kaynaklardan yararlanarak aktarmıştır. Karşılıklı elçilik teatisinde gösterilen hassasiyeti, yerinde müdahalelerle yerine getiren erkân da eserde yer almaktadır. Belgelerin hazırlanışına, yollanmasına, uygulanmasına yol açan tarihi olaylar için yeterli sayfa tahsis edilmiştir (s. 99-189). Avrupa kıtasında gelişen olaylara paralel olarak hızlanan sorunlar, tarihçilerin dikkatle inceledikleri konulardır. Bunun belgelere yansması sorunu kitapta ele alınmıştır.

Eserin esas değerli kısmı verilen metinlerdir. Her bir belgenin bulunduğu yer, otantikliği hakkındaki bilgi, nasıl bir evreden geçtiği en sonunda izlenen yol ile ilgili bilgiler, esas metinlere eğilmek isteyenlere yararlı bir klavuz olacaktır. Metinlerde büyük ölçüde Osmanlıca metinler bulunmakla beraber devrin diplomasi dili olan İtalyanca ve Latince de bazı hallerde kullanılmıştır. İtalyancanın etkinliği, elbette Venedik Cumhuriyeti'nin etkisinden ileri gelirdi. Diplomasiyi bir beceri ve örnek alınacak bir prestije kavuşturan Venedikliler, bu başarıyla her zaman için övünürler (kitapta 1502 tarihli 7. belge, s. 210-212, 1519 tarihini taşıyan 10. belge, s. 218-221, 1528 tarihli 12. belge s. 227-229, 1533 tarihli 13. belge s. 230-231, İtalyanca yazılmış olup neşredilmiştir), aslı kaybolmuş olan I. VIII. 1553 tarihli ahidnamenin bir metni Venedik Arşivi'nde olup Tayyib Gökbilgin tarafından yayınlanmış ise de müellif elde ettiği daha başka metinler yardımı ile yeni bir neşir yapma başarısı göstermiştir (s. 234-242). Fransızcanın diplomasi dili olduğunu gösteren tek bir belge yayınlanmış bulunmaktadır (s. 644-647 arasındaki 66. belge, 1790 tarihlidir). Hiç bir arşiv kaydı bulunmayan fakat, Osmanlı tarihçiliğinin müstesna kişisi olan Mustafa Naima'nın eserinde bulunan kısa bir metne de yer verilmiştir (s. 427-428, bu kadar emek verilen eserde, Naima'nın bir de güvenilir bir yazma metni ile karşılaştırılmasını beklerdim), böylece Osmanlı tarih yazarlarının dikkati ve beceresi de teslim edilmiştir. Beklenmeyen bir başka kayıt da bir ahidname metninin Tapu Tahrir defterinde suretinin bulunmasıdır (s. 555-580, Evâhir-i Ramazan 1091/Ekim 1680 tarihli belge, sıra no. 57), sınır tespitinde kullanılan için yapılan bu çalışma şimdi tarihi bir anı kalmıştır. Latince olarak kaleme alınanlar da Polonya kralları tarafından Osmanlı Padişahlarına gönderilen belgelerdir. Az sayıdaki Lehçe belgeler, aslı bulunmayıp da çağdaş suretlerden yararlanılarak hazırlanan metinlerdir (4. VI. 1619 tarihli 33 sayılı belge, s. 354-368, 9.X.1621 tarihli 35. belge s. 376-380). İki devlet arasındaki ilişkilerde XVII. yüzyıl sonunda hızlanan sorunlardan sonra yaratılan belgeler arasında Zuravno barışı ile Osmanlı Devleti'nin Avrupa Koalisyonu karşısında büyük toprak kaybına uğradığı Karlofça Muahedesi'nin ne kadar çok mühim metinler olduğunda tarihçiler hemfikirler ve çalışmalar bu çok karmaşık sorunu aydınlatmaya yönelik olmakla beraber, konu hudud tespitine geldiği zaman, onomastik ve toponomastik sorunlar hemen araştırmacıyı yalınlığa düşürür. Müellif bu zor işi yerine getirmekle üzerine düşeni tamamlamıştır. Konular artık bir tane ahidname metninin yollanması ile bitmemekte ve her iki taraf sorunların halli için yerel memurları yanında merkezlerinden de özel temsilciler yollamakta idiler. Bunların isimleri, görevleri, belgenin

oluşmasında gösterdikleri beceri ve katkılar anakaynaklarla zenginleştirilmiştir. Sayfa 515'de verilen 14.X.1676 tarihli Zuravno anlaşmasının metninden sonra karşılıklı agremantlar ve hudud tashih belgeleri birbiri ardı verilmektedir. Karlofça Andlaşması ile ilgili belgeler epey sayfa kaplamaktadır (s. 581-643 arası 58 ile 65. belgeler) Yarattığı siyasal bunalım Osmanlı Tarihini yakından ilgilendirdiği için Karlofça bir dönüm noktası sayılır ve belgeler de aynı oranda değişiklikler geçirmektedir. Karşılıklı gidip ve gelen yazışmaların şimdi ilmi bir neşrinin araştırmacıların istifadesine sunulması ve belgelerin İngilizce tercümeleri ile birlikte verilmesi, yayın ilkelerine yeni bir de boyut getirecektir. Ancak yaygın Avrupa dillerine göre araştırma yapma fırsatı bulan siyasî tarih araştırmacıları, çağdaş bir dilin yol göstericiliğe sonucu eserlerden yararlanabilir.

Müellif böyle kalıcı bir eser yaratmakla kutlanmayı hak etmektedir. Bu çalışmanın örnek alınmasından sonra daha başka ülkeler ile yapılan diplomatik ilişkilerin esas metinlerini beklemekteyiz. Artık ihtiyacı karşılamaz ise de kullanmaktan vazgeçemediğimiz *Muahedat Mecmuası*, *Feridun Bey Münşeâtı* gibi eserler sonrası, Gabriel Noradongian ve Baron de Testa'nın çok sayıda tutarsızlıklarla dolu eserlerinden bizi kurtaracak yeni eserlere ihtiyacımız vardır. Müellifin elinde bulunan daha başka eserlerini (s. 555 n.1'de konu ettiği Podolya tahriri defteri) bitirmesini beklemekte olup daha başka eserler de üretmesini temenni ederiz.

MAHMUT H. ŞAKİROĞLU